

Nanna Kann-Rasmussen, Associate Professor, Department of Communication, University of Copenhagen, Denmark, nkr@hum.ku.dk

Anmeldelse:

Barnbiblioteket tar form: En idéanalytisk studie av perioden 1945–2018

Catarina Eriksson (2022): Barnbiblioteket tar form: En idéanalytisk studie av perioden 1945–2018. Bibliotekshögskolan. Högskolan i Borås

Catarina Erikssons ph.d.-afhandling har til formål at skabe viden om hvilke idéer som har formet børnebiblioteket i Sverige under efterkrigstiden, samt hvordan disse ideer har varieret i spændingsfeltet mellem politik og profession. Spændingsfeltet mellem politik og profession operationaliserer afhandlingen ved at behandle to typer empiri, nemlig love og udrædninger fra kulturpolitisk side og artikler fra to fagprofessionelle tidsskrifter, nemlig Biblioteksbladet (Den svenske biblioteksforenings tidsskrift) og bis (tidsskriftet for interesseorganisationen Bibliotek i Samhälle), fra professionens side.

Afhandlingens første kapitel angiver, at der mangler viden om hvilke forskellige idéer på børnebiblioteksområdet, der i perioden 1945-2018 konkurrerede om pladsen inden for rammerne af den etablering, der fandt sted, og hvilke idéer, der kom til at dominere (og hvilke ideer, som på den anden side ikke dominerede) under tilblivelsen af det svenske børnebibliotek. Eriksson vil vise hvordan disse ideer har fået betydning for børnebibliotekernes indhold og form. Ultimativt er formålet således at forstå, hvordan børnebiblioteket kom til at se ud som det gør.

Inden for dette formål beskriver første kapitel (p. 16) således de tre forskningsspørgsmål, som har været styrende for afhandlingsarbejdet:

1. Vilka idéer om barnbiblioteket kommer till uttryck i riksdagstryck, utredningsbetänkanden publicerade som SOU samt bibliotekspress, och hur förhåller sig idéerna till varandra?
2. Hur har idéerna som tagit sig uttryck i nämnda empiriska material varierat över tid?
3. Hur ska idéerna, relationerna dem emellan samt deras variation över tid förstås?

I afhandlingens andet kapitel beskrives den forskning som ligger som "resonansbund" og inspiration for afhandlingen. Det gælder forskning om folkebibliotekernes historie, folkebiblioteker som en del af det moderne samfund, folkebibliotekets legitimitet, forskning om børnebiblioteker, om børn i en kulturpolitisk optik, om læsefremmende aktiviteter og om børnebibliotekarer. Det er tydeligt, at litteraturen der beskrives, er valgt ud fra afhandlingens hovedbegreber om ideer. Dog er der ikke en tydelig angivelse af hvad dette kapitel bidrager med til afhandlingen, eller hvordan tydeliggørelsen af denne resonansbund bidrager til Erikssons analyser. Men selvom kapitlet primært er en opremsning af den skandinaviske og internationale forsknings om biblioteker og børn, kan man ane en gennemgående idé, nemlig at børnebiblioteket opererer i spændingsfeltet mellem forventninger til dets kulturelle potentiale og sociale potentiale.

Afhandlingens teoretiske tilgang beskrives i kapitel 3. Her kan man læse, at det overordnede perspektiv i afhandlingen er institutionelt. Afhandlingen definerer "institution" som en "överenskommelse om hur man ska göra, vara och tänka, och att dessa normer även kan ta sig materiella uttryck" (p. 45). Det er institutionsteoretikerne March & Olsen (1989), som er bærende i Erikssons institutionelle perspektiv. Institutioner og institutionalisering omtales i afhandlingen som fænomener der har en stivnende effekt (på svensk anvendes ordet "stelande"). På denne måde lover det teoretiske perspektiv et fokus på ideer som noget der kan blive formaliseret, institutionaliseret og fastfrosset.

De vigtige begreber i kapitel 3 er institutionelle logikker, ideer og idealtyper. I selve afhandlingen er der dog langt mest fokus på ideer og idealtyper, og mindre på institutionelle logikker. Ideer beskrives som en forklaringsmodel til institutionelle forandringer. Idéer defineres som tankekonstruktioner der har en vis varighed over tid, dvs. forestillinger om hvordan man bør handle. I afhandlingen påpeges det at tidånden/Zeitgeist er en bestemt type idé. Men det er udtrykte ideer som deles og som bliver fælles, Eriksson primært er interesseret i. Det er gennem sådanne kollektive ideer, børnebiblioteket tager form. Idealtyper er et andet hovedbegreb i afhandlingen. En del af afhandlingens bidrag er konstruktionen af 4 idealtyper af ideer, som konstrueres ud fra deres ideer om børnebibliotekets formål (som enten objekt- eller subjektorienteret) og middel (som ligeledes kan være objekt- eller subjektorienteret). Nedenfor ses afhandlingens mest centrale model (p. 54):

Figur 1. De fyra idealtyperna pekar ut kombinationerna ifråga om mål och medel inom barnbiblioteket.

		MÅL	
		<i>Objektfokuserat mål</i>	<i>Subjektfokuserat mål</i>
MEDEL	<i>Objekt-medel</i>	Rationella idealtypen	Civiliserande idealtypen
	<i>Subjekt-medel</i>	Egaliserande idealtypen	Musiska idealtypen

Målene er det, der forventes opnået ved børnebiblioteksvirksomheden. Når målet er objektorienteret, vil det sige, at adressaten er upersonlig. Målet kan i stedet dreje sig om samfundet, eller være et kollektivt målbillede. Et subjektorienteret mål er derimod et oplevende subjekt. Det vil sige et individuelt målbillede. Idealtypernes andet sigte drejer sig om gennem hvilke midler, børnebiblioteksvirksomheden bør føres. Også midlerne kan diskuteres gennem begreberne objekt og subjekt. Er midlet objektorienteret, er det fx bibliotekets rum eller bøger som man forestiller sig, er

midlet til at opnå målet. Er midlerne subjektorienterede, er det bibliotekets personale eller andre menneskers sociale funktion og kapacitet, der er i fokus (fx børnene selv). Her er ideerne sat ind i de fire idealtyper:

1. Den rationelle idealtipe: Mål = objekt. Middel = objekt: Biblioteket har ressourcer. Disse kan anvendes for samfundet
2. Den civiliserende idealtipe: Mål = subjekt. Middel = objekt: Litteraturen kultiverer individet. Primært fokus på skønlitteratur
3. Den egaliserende idealtipe: Mål = objekt. Middel = subjekt: Målet er et bedre og mere egalitært samfund. Dette kan opnås gennem fællesskaber på biblioteket.
4. Den musiske idealtipe: Mål = subjekt. Middel = subjekt. Bibliotekets personale og nogle gange børnene selv skal anvendes for at højne børns trivsel og oplevelser.

En idealtipe defineres som en abstrakt konstruktion, som forskeren skaber. Eriksson har således konstrueret de fire ovenstående idealtyper gennem eksisterende forskning, som på forskellig vis beskæftiger sig med idealtyper om biblioteker, kulturpolitik og børn. Det drejer sig om

- Douglas Rabers tre strategier for mulig folkebiblioteksudvikling: aktivisme, konservativisme og populisme (Raber 1996)
- Staffan Thorssons litteraturpædagogiske strategier: den emancipatoriske strategi, den traditionalistiske strategi og den pragmatiske strategi (Thorsson 1988)
- Åse Hedemarks diskurser om folkebiblioteker: allaktivitetsdiskursen, den boglige diskurs, og den informationsformidlende diskurs (Hedemark 2009)
- Dorte Skot Hansens kulturpolitiske rationaler: det humanistiske, det sociologiske og det instrumentelle rationale (Skot-Hansen 1999)

Disse er, som man kan se, alle tredelinger. Den fjerde idealtipe konstrueres ud fra Beth Junckers afhandling om det æstetiskes betydning for børns kultur (Juncker 2006) og Jon Roar Bjørkvolds bog, om det musiske menneske, der ligesom Juncker lægger vægt på børns egen kultur (Bjørkvold 2009). Således er idealtyperne konstrueret teoretisk, og angiver hver sin kombination af mål og midler. De anvendte teoretiske bidrag er alle mere end 13 år gamle. En ulempe ved dette kunne være at det kan være svært at få øje på nybrud i materialet når perspektivet i afhandlingen er formet af litteratur som er skrevet før fx emner som fake news, overvågningskapitalisme og New Public Governance slog rigtigt igennem.

Afhandlingen giver i første del af kapitel 4 en grundig forklaring på sammensætningen af det empiriske materiale, der består af 2 dele. Dels udsagn fra "politik/opdragsgivere" i form af SOU'er (statens offentlige udredninger) og rigsdagstryk, og dels fra "profession" dvs. artikler og notiser fra tidsskrifterne Biblioteksbladet og bis. Der redegøres på en god måde, for udvalgt og indsamlingsmetode. En figur på side 67 viser, at afhandlingen i alt behandler svimlende 849 stykker empirisk materiale!

Anden del af kapitel 4 er en noget kortfattet beskrivelse af analysestrategien, ideanalyse. Denne defineres som "ett systematiskt studium av meningsbärande budskap" (p. 73). Afhandlingen ønsker således at lave en kortlægning af de udtrykte ideer om børnebiblioteket. Denne kortlægning er kvalitativ og fortolkende. Analysen foretages med udgangspunkt i idealtyperne som udgør forforståelsen, således er der tale om en deduktiv analyse. Hovedparten af analysedelen i kapitel 4 er en beskrivelse af hvordan analysen struktureres tidsligt og tidsligt samt i tre temaer. Perioden 1945 til 1968 kaldes Forsøg og initiativ. Perioden 1969 til 1984, De forlængede halvfjerdser. Perioden 1984 til 2018 kaldes Andre tider og andre sæder. Inden for hver periode er materialet og ideerne ordnet

efter om de siger noget om kategorien "Bibliotek", fx bibliotekets rum, samling og rolle, "Personale" eller "Anvendere". Efter kapitel 4 er hele strukturen på plads. Afhandlingens næste tre kapitler udgør analysen af det empiriske materiale.

Materialet i kapitel 5 omhandler perioden 1945-1968. Det viser både noget om biblioteker og børnebiblioteker – men det viser også noget om Sverige og opbygningen af den svenske velfærdsstat. Det billede som træder frem, viser biblioteket som en del af opbygningen af det svenske samfund. Som dansk læser var det interessant at se, hvordan biblioteket havde en fin plads i den samfundsingeniørkunst som blev praktiseret i Sverige i 50erne og 60erne. Fra politiske side var der fokus på bibliotekerne som *rum* – og biblioteker som *bøger*. Dvs. fokus på biblioteket som et objekt. Fra de professionelle side var der fokus på indretningen af rummet og på bibliotekarens rolle. Afhandlingen konkluderer, at den idé der dominerede i perioden 1945 – 1968 var at biblioteket er en lokalemæssig ressource. Ideen om at biblioteket som en lokalemæssig ressource henføres til både den civiliserende, egaliserende og rationelle idealtype. En anden hovedstrømning handler om, at bibliotekaren som idé er under udformning. Det gælder både folkebibliotekaren i det hele taget, men også børnebibliotekaren. Ideen om bibliotekaren henføres i afhandlingen generelt til den rationelle idealtype (med en bibliotekar får man mere ud af biblioteket) og den civiliserende idealtype (det er bibliotekarer der kender til litteraturen). Når det specifikt gælder børnebibliotekaren, dominerer den egaliserende idealtype gennem betoningen af dialogen med anvenderen.

Kapitel 6 handler om det som Eriksson betegner de forlængede 70ere. Også dette kapitel viser hvordan biblioteket er en del af tidsånden. Dokumenterne befolkes i de forlængede halvfjerdser af idealister og progressive selvsikre fortalere for bibliotekets egaliserende virkninger. Kapitlet viser en forskel i, hvordan politikere og profession taler om biblioteket i perioden. Fra politisk side identificeres en forskydning fra, at biblioteket skal være et bogforsyningshus til, at det har mange opgaver, fx et engagement på det alment kulturelle område. Biblioteket skal nu være noget andet og mere end en samling. Eriksson understreger dog, at der (endnu) ikke kan spores en tydelig politisk vilje til at gennemføre disse ideer. Det er fortsat den rationelle idealtype der dominerer inden for politikken. Inden for det professionelle aspekt identificerer Eriksson forskellige spændinger mellem ideerne. Der er to fløje, fortalere for traditionel og fortalere for mere progressiv biblioteksvirksomhed. Den progressive fløj har mest taletid i tidsskrifterne. Og en idé som alle øjensynlig kan blive enige om i 1970erne er, at biblioteket skal modvirke kommercialismens negative virkninger. Dette har øjensynligt været et mantra i kulturpolitikken mange steder. Eriksson peger ligeledes på, at professionen kæmper for anerkendelse og derfor har ideer om biblioteket som et sted, hvor bibliotekarens rolle er væsentligt mere fremtrædende end den har været tidligere. En vigtig pointe er, at når biblioteket skal være andet og mere end en samling, så rykker det bibliotekarens rolle i front.

Kapitel 7 bærer titlen "Andra tider andre seder. Analogt og digitalt". Denne periode er præget af både en kulturpolitisk udredning fra 2009 og Sveriges første bibliotekslov. Det er også i denne periode at digitaliseringen og NPM (New Public Management) fylder meget. Den før så omtalte idé om at mindske kommercialismens negative virkninger stryges. Nu skal biblioteket digitaliseres. Der er en vigtig pointe i kapitlet at politikerne ønsker sig at biblioteket skal digitaliseres, simpelthen fordi man kan. Dette kapitel befolkes således af forandringsparate politikere og, om ikke af den gode bibliotekar, så af bibliotekets ildsjæle. Kapitlet viser konturerne af et skift, hvor man ser, at det er bibliotekarerne som i højere grad end bibliotekerne nu er midlet til at opnå bibliotekets mål, dvs. den egaliserende og musiske idealtype vinder frem. En anden vigtig pointe er kampen om, hvorvidt biblioteket skal være en udfordring, dvs. det moderne, overraskende nye bibliotek som til stadighed skal inspirere anvenderne eller om biblioteket skal være traditionelt, stabilt og pålideligt. En diskussion som også findes i resten af de nordiske landes biblioteksdebatter. Kapitlet er noget kortere end de to

foregående analysekapitler, hvilket muligvis skyldes, at det kan være svært at få øje på ideer jo tættere de kommer på.

Afhandlingens kapitel 8 er en opsummering af resultaterne og en diskussion af svarene på afhandlingens tre forskningsspørgsmål. Eriksson konkluderer, at mængden af ideer om biblioteker, personale og brugere både er øget og differentieret. Variationen er blevet større mht. hvad der forventes at være indeholdt i et bibliotek, hvad en bibliotekar skal kunne og gøre samt hvilke forskellige brugere og variationer af brugere, som børnebibliotekets aktiviteter skal tjene. I sidste del af kapitel 8 konkluderes, at den idemæssige forandring over tid på børnebiblioteket kan forstås som en institutionel transformation, hvor bibliotekets mål og midler er blevet nyfortolket. I begyndelsen af den undersøgte periode dominerede således den rationelle idealtipe, og i tiden efter var det den civiliserende idealtipe der tog over. Som det formuleres i afhandlingen, har den institutionelle transformation hovedsageligt fundet sted om en nyfortolkning af mål og midler for børns biblioteksaktiviteter i overensstemmelse med ideerne om den civiliserende idealtipe. Mod slutningen af den undersøgte periode begynder ideerne om hvad et børnebibliotek er at kunne beskrives mere som den egaliserende og musiske idealtipe. Sagt på en anden måde er fokus flyttet fra at have kredset om at forsyne selvstændige læsere med litteratur til individuel dannelse, til at dreje sig om hvordan bibliotekarer kan manifestere deres rolle i samfundet. Først med hele samfundet som adressat (den egaliserende idealtipe) og senere i forhold til enkeltpersoner (den musiske). Det er således ideerne om midler, der har ændret sig. Objektet har hele tiden både været samfund og individ. Det betyder, at børnebiblioteket er blevet formet i spændingen mellem fokus på "bibliotek" og "bibliotekar" som virksomhedens overordnede princip, og at bibliotekaren, det subjektorienterede middel, er blevet mere dominerende som tiden er gået. Til slut konkluderes det, at det er børnebibliotekarerne der har givet børnebiblioteket dets form. Både politikere og anvendere har en underordnet rolle i udviklingen af ideer. Børnebiblioteket har ikke haft politikernes store interesse, hvilket har givet professionen et rum til at forme børnebiblioteket.

Afhandlingen "Barnbiblioteket tar form" er resultatet af et særdeles stort empirisk arbejde, som Eriksson har arbejdet systematisk med. Måske endda for systematisk. Videnskab kræver både systematik og sensitivitet over for det materiale man arbejder med. Afhandlingen kunne måske have fortalt andre vigtige historier hvis man havde tilladt empirien at tale selv. Eriksson metode har været meget struktureret, hvilket styrker den vægt med hvilken hun kan udtale sig om idealtypenes dominans, men muligvis har det den konsekvens, at der er historier, logikker og mønstre som er blevet overset.

Declaration of interest

Kann-Rasmussen var opponert ved Erikssons ph.d-forsvar.

Litteratur

Bjørkvold, J-R. (2009) *Den musiska människan*. 2013. Stockholm: Liber.

Hedemark, Å. (2009) *Det Föreställda Folkbiblioteket : En Diskursanalytisk Studie Av Biblioteksdebatter i Svenska Medier 1970-2006*. Uppsala: Uppsala Universitet.

Juncker, B. (2006) *Om processen: det æstetiskes betydning i børns kultur*. København: Tiderne Skifter.

March, J. G. & Olsen, J. P. (1989) *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York etc.: The Free Press.

Raber, D. (1996) ALA Goal 2000 and Public Libraries: Ambiguities and Possibilities. *Public Libraries* 35 (4): 224–31.

Skot-Hansen, D. (1999) Kultur Til Tiden: Strategier i Den Lokale Kulturpolitik. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift* 2 (1): 7–27.

Thorsson, S. (1988) Tendenser i Efterkrigstidens Läroböcker i Svenska. In *Skolböcker: rapport från Läromedelsöversynen*. 3 *Den (o)möjliga läroboken*, Rönström, T. (Ed.). Stockholm: Allmänna förlaget.